

ՄԱՐՏ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵԻՍՏՆՏԵԱԿԱՆ

Մասին լրացրեց 5 անգամ կը հրատա-
րակուի շաբաթը 4 Օրսերը և 1 Շաբաթը
ՔՊՔՔ
Տարեկան դին 4, Պոլսոյ համար 180 դր.
Գաւառաց 10 ՄԿԵ.
Վեցսահայ գին 4, Պոլսոյ 90 Ղրդ.
Գաւառաց 5 ՄԿԵ.
Եւրոպայի քուլոց գին 60 ֆր.
Շաբաթները 20 ֆր.
Օրսերը 20

մէկ սեղանացոյցն զտոյ՛ .
մէկ զոյսըստն աւ լոյսն .
մեծ մեծութեամբ զոյսն
Իւրոյ գացած լրացոյց համար ծախ-
սը Եւրոպայի համար 180 դր.
Մահալապուտ Եւրոպայի համար 180
3 դր. երկու անգամ համար 2 դր.
Եւրոպայի վերաբերեալ համար կամ որ
եւ ինչ գրութիւն լոյսագրութեան համար
ինչ պիտի ուղարկուի և համար ծախ-
սը 2 դր. զոյսն զոյսն

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԿԱՍՏԱՆԿԱՆ ՊԵՐՈՒՄ 23 ՄԱՐՏ

Վաղղիյի մէջ 1869ին ընդհանուր
ընտրութիւնները կը մտնեն, եւ թէ
պէտ մի միայն չորսնիւն Մատուոյ
թաղաւորել կարծող վեհապետ մը
կրնայ իր բաղդին անշարժութեան վը-
րայ վստահ բաղդի իր աթոռը, սա
կայն Վարդէնի պէս ազգային կա-
մար միայն իշխելով թեկնածոյ վեհա-
պետ մը չկրնար հասարակաց կարծեաց
մէջ տեղի ունեցած փոփոխութեանց
մասին անտարբեր կենալ, Մարտ հա-
մար Վարդէնի Վ. դաղղիական ըզ-
դայանց կը դիմէ մասնաւոր տես-
րակ մը հրատարակելով, ուր «կայ-
սերական գերդաստանին վկայագրե-
լը» նորէն ընդհանուրին կը ներկայա-
ցնեն:

Վստահ յայտարարութիւնը՝ որ
գաղղիական մամուլն վեհապետութեանց
առարկայ եղած է, եւ յոմանց ջերմ
գովեստներ կը դնեն, ուրիշներու ալ
անկախութիւններն ի դերերը կը հա-
նէ, քանի ներկայ քաղաքականու-
թեան վարստնայինքն եւ ոչ մէկ կը
փարատէ, Վաղղիյի ներկայ վիճակին
նոյնը բոլորովին կարեւորութեան
նոյնը է: Վայսրն իր բարեկամները,
զինքը ուղղութիւնը կը համբէ, եւ տես-
րակին ճակատը «Չայն բաղմանց ճայն
Մատուոյ» սկզբունքն արձանագրե-
լով, իր հօրեղորն եւ իրեն տրուած
ազգային քուէները կը յիշէ: Վստ-
քուէհամարներուն կը յարէ նաեւ հօ-
րեղորն եւ իրեն կողմանէ առ աղջն
ուղղեալ յայտարարութեանց եւ 1852
ին իր հիմնած սահմանադրութեան
պատճենները, եւ իր հետեւցընէ թէ
կէս գալու մէջ վեց անգամ «Եւրօ-
լէսեան գերդաստանն ազգային կա-
մար պահուել է, եւ երկու անգամ
ալ Վաղղիյի անկախութեան խոր
խորտակն աղատեալ է: Վարդէնի Վ.
1799ին հիւստիստ ընտրուելէն մինչեւ
1804ին կայսր հրատարակուած ժա-
մանակ տասը միլիոն քուէ տուած էր.
«Եւրօլէսեան Վ. ալ 1848ին հասարա-
կապեալութեան նախագահ ընտրուե-
լէն մինչեւ 1852 ին կայսր հրատարա-
կելը քսան միլիոն քուէ ընդհանուր է:
«Եւրօլէսեան միլիոն քուէ, կըսէ կայսրը,
գաղղիական ազգէն ստորագրեալ
ահաւաստի «Եւրօլէսեան գերդաս-
տանին վկայագրելը»:

Վայսրն այսպէս իր ժողովրդէն
առած ծագմամբ վեհապետական ի-
րաւունքը հաստատելէ ետեւ, կ'անցնի
1852ին սահմանադրութեան, որոյ հի-
մունքն անկախութիւնն է, կըսէ, բայց
ինքը «աստիճանաւոր կերպիւ բար-
ւոյն եւ կատարելագործելի»: Յե-
տոյ եղած բարեփոխները կը թուէ
եւ նախորդ սահմանադրութեանց հետ
բաղդատելով՝ արդեանին առաւել
լուծիւնները ցոյց կուտայ եւ իր տես-
րակը կը վերջացնէ:

«Եւրօլէսեան Վ. ի նորէն այսպէս
ժողովրդեան կարծեաց գիմնէն անկէ
առաւ կուգայ, որ մինչեւեւ գաղղիա-
կան ազգն արեան տաւրին՝ այսինքն
զօրածողութիւն թեկնածու կուգէր,
կայսերական քաղաքականութեան ու-
խալմամբ կամ անախտաւորութեամբ
ըր Մատուոյի ճակատամարտին յաղ-
թանակէն նոր Վերսալի մ'եղնելով,
ինք ալ հարկադրեցաւ ազգէն աւելի
զօրը ուղղել: Թէ որ Վաղղիյի ազ-
գային փառաց նաւադու մը, թէ որ
«հայրենասիրական անձկութիւն» (ան-
կաւա բաժնիօթիւր) մը կար, ինչպէս
կըսէր Վ. Ռուէ, գաղղիացիք խիստ
պատրաստ էին անոր վրէժն ունեւոր-
ելու: Եւրօլէսեան Վ. մը որ գաղղիական լը-
րագիրներուն, ազգային ժողովոյ մէջ
խօսուած ճառերուն եւ հասարակաց
կարծեաց յայտարարութիւններուն ու-
ղադրութիւն տարուած ժամանակ կը
տեսնուի որ գաղղիացիք եւ անգլիացիք
պիտի վաղէն Վէնի եղբրը զինուոյ
բաղդը վարձելու, եթէ կառավարու-
թիւնը զինքն հրակրէր: Բայց կայս-
րը, փոխադաստարադմբ զօրը կու-
գէ, խաղաղական յայտարարութիւն
ներ կըսէ, որ է ոչ պատերազմ ոչ
խաղաղութիւն, այլ տարտամ անըս-
տոյդ եւ վրդուկեալ վիճակ մը: մէկ
կողմէն ծանր ծանր պատերազմական
ծախսեր, միւս կողմէն փնտախախտ
ղաղութիւն մը. քանի պատերազմի
կասկածանք ամեն դարձ երեսի վրայ
կը մնայ:

Վերելի որ այս վիճակը գաղղիաց-
ւոյ խիստ հաճելի չէր, եւ ճիշտ
կայսերական տեսութիւն հրատարակ-
ման միջոցն: Վաղղիյի վստահութեան
զարգաց մէջ ազգային պահպան զօ-
րաց հաւարման առթիւ խաղաղութեան
ճայնը կը լսուին: Թուրքի երի-
տասարդները մինչեւ իսկ յեղափոխա-
կան խումբեր կազմեցին, եւ հռչակ
կաւոր Մատուէ յեղեւ երդելով քաղ-
քին կաղերը մարտելն, խաղաղութեան
գոյնը տուին: ազգային պահպան
զօրաց վստահութեան խորհրդա-
րանը կ'ստեղծէ, եւ հետեւեալ հեծ-
եալ ու թեղանոթմանի գործը կըստ-
միայն իրենց առաւել տեսնու: Երկ-
րորդ հայրութեան հաստատուելէն
ի վեր առաջին անգամ գաղղիացի
ամբողջ մը «կեցցէ՛ հասարակապե-
տութիւն, անկցի՛ կայսրութիւն» գո-
չեց, որ շատ տարբերէ ի վեր լսուած
չէր: Օւրմանայի՝ արձագանք նոր
հրատարակուած կայսերական տես-
րակին: Վստ ցոյցեղան հետ մէկտեղ
Փարիզի մէջ Օրէնդրական ժողովին
լուծուելու եւ առաւել ազատամիտ
պաշտօնութիւն մը կազմուելու զը-
րոյցներն հասարակաց բերանը բոլ-
տեցան, բայց հաստատութիւն չգտան:
Վերելի որ քանի նոր ընտրութիւնն-
ը կը մտնեն ներքին յաղմուքը
բնականաբար կը մեծնայ: Վարդէնի
Օրէնդրական ժողովին պիտի տեսնուի
թէ արդեօք կայսր կառավարութիւն

ներ ուրիշ փոփոխութիւններ ալ պի-
տի կատարէ՝ կամ նոր պաշտօնե-
թիւն մը պիտի կազմէ՝ թէ ոչ: Իսկ
այս յաղմանց ինչ տեսակ ըլլալէն
գալով, Վաղղիյի յեղափոխութիւն
ներէ լատ բաւականին կ'ուսացած ըլ-
լալով, անտարակոյս ինչ որ ալ ըլ-
լայ, ներքին ներդաշնակութիւնը չը-
խանգարի, եւ Թուրքի արմաւելն
նման ժողովները բացառութիւն կը
մնան:

Վաղղիական խորհրդարանին մէջ
Եւրօլէսեան խորհրդի վրայ բացուած
մեծ վեհապետութիւնն անմիջական
արդարեւ մը չունեցաւ. բայց տակա-
ւին մասնաւոր առաջարկութիւններ
կը ներկայացունէր, որք Վ. Տիգրայէ-
լին կառավարութիւնը բաւական նե-
ղը կը խօսէին: Թուրք վեհապետութիւ-
նը չորս օր տեսնէ ետեւ. ընդգիտա-
վի մասին զլուի Վ. Վրատմըն յայ-
տարարութիւն ընելով թէ Վրատմըն
յի բողոքական եկեղեցւոյն առանձ-
նահորհուրէնք բարձմանը համար
մասնաւոր առաջարկութիւն մը պիտի
հանձնարէր, Վ. Վրատմըն իր առա-
ջարկութիւնը ետ առաւ: Վ. Տիգ-
րայէլ իր նշանաւոր հակառակորդին
Վ. Վրատմըն պատասխանելով խիստ
գիտարգ պաշտօնեաց համարեց ինք
զինք 700 տարուան ինդի մը մէկէն
ի մէկ լուծելու հարկին մէջ գտնուե-
լով, Վէնիանութեան ծագումն եւ
Եւրօլէսեան մէջ ժողովուրդն
առաջնաց գաղղիական նախկին կա-
ռավարութեան օրովն սկսած էր, ո-
րոյ անգամ էր նաեւ Վ. Վրատմըն:
Վստ ամենայնիւ մեծաարարեալ պա-
րոն այն ատեն խորհրդարանին եր-
բէք ըսած էր թէ ինդիլին անմիջա-
կան լուծման կը կարօտի: Վ. Տիգ-
րայէլ իրեն սովորական կերպիւ եր-
գիծանութիւնները շարունակելով ծա-
նոց թէ ինդիլը յանձնաժողովի մը
քննութեան յանձնուած էր, եւ ներ-
կայ խորհրդարանն ալ չկրնար զայն
լուծել, այլ պէտք է որ ընտրական
նոր օրէնաց համեմատ կազմուելը
խորհրդարանին ձգէ: Բայց Վ. Վրա-
տմըն Վրատմըն բողոքական եկե-
ղեցւոյն առանձնահորհուրէնք, այ
սինքն տեղութեան վայելած թոշակն
ու պաշտպանութիւնը վերցնելու մա-
սին խոստացած առաջարկութիւնը
ներկայացնելով, Վ. Տիգրայէլ
պատճեններ է որ եթէ այս առա-
ջարկութիւնն ընդունուի՝ խորհրդ-
արանը պիտի լուծէ: Բերան տա-
կաւին վեհապետութեան վախճանին
հասած չենք: Մակայն երբոր «ազգի
մը նախկին մէկ պաշտօնեայն կը խոս-
տովանի թէ դարաւոր անարդարու-
թիւնները բոլորովին անհետացնելու
համար ինչ որ պէտք էր՝ տակաւին ե-
ղած չէր, եւ ներկայ պաշտօնեայն զը-
լուին ալ կը ծանուցանէ որ հակա-
ռակորդ ցեղերը հաշտեցնելու, ճշ-
մարիտ ընկերհայտութիւն մը հաս-
տատուելու եւ անցեալ դարուց փիշ-

տերը դիմովին վերցնելու համար նոր
քաղաքականութիւն մ'ընդունելու
վրայ է, այսպիսի լուսաւորեալ ազգի
մը ներքեւ դանուած երկիր մը պէտք
է որ գիտարգ ըլլայ, եւ իր իրա-
ւանց պաշտպանութեան անտարկը
թողով, այն է աշխարհի ամենէն ա-
զատ մամուլն եւ աշխարհի առաջին
խորհրդարանը, Վէնիանութեան ան-
ւամբ դաւադրութեան ու յեղափո-
խութեան դիմէ:

Հապէսաստանի պատերազմին վը-
րայ անգղիական նախադրեալ տակաւին
խիստ բողոքայոյց է: Օւրմանըն
մինչեւ Վէնիէ 80 քիլոմէթր է, եւ
անկէ մինչեւ Մակաւայի արեւոյ 400
քիլոմէթր կը քշէ: Երբք ամիս է որ
անգղիացիք մեծ ճանապ մ'առած չեն,
եւ այս ընթացքով չը կողոյր թէ քա-
նի՝ տարիէն պիտի հասնին բանտարկե-
լոյ գտնուած անդոյնն առջեւ: Վստ
ամենայնիւ կը կարծուի ալ որ ի-
րենց հաղորդակցութիւններն առաւ
հովելէ ետեւ թերեւն առաւել արա-
դուծեամբ առաւ անցին: Վեհ զատ
կը ջանան տեղացի իշխաններն իրենց
կողմը դարձնել, Երբք մէկ երկու-
քըն իրենց բարեկամ ըրած են կըս-
ուի, եւ Թիլիէի իշխանը՝ Վասայի
իրենցմէ գետնաներ ընդունելու եւ ինք-
ալ զրկել է: Վասայի Վալիէն ալ
դեսպան մը զրկել է Վ. փետայ Վատ-
րիտին: համար, վստ զի վերջին
պատերազմն անցեալ տարի Թիլի-
քոյի կողմանէ բանտը դրուելով հոն
մեռած էր: Հապէսներն իրենց պատ-
րիարքին մեծ յարգ կուտան եւ անոր
օժուած թագաւորն անուանաբար իր
համարին, այնպէս որ Թիլի-քոյն ալ
թէպէս իր նախորդը դահնկեց ըրած
է, բայց օժուած ըլլալուն պատճառաւ
զայն կը յարգէ եւ հանդիպած ժա-
մանակ անոր առջեւ կը խոնարհի: Վստ
պի եթէ նոր Վատրիարքն անգղիացիք
իրենց կողմը վստակելու իրենց պաշտ-
պանած մէկ իշխանը թագաւոր օժել
տան, այն ատեն Թիլի-քոյն վարկն
աւելի կ'տրեւել: Գործը կը դիւրա-
նայ: Վստ ամեն նշաններն կը տես-
նուի որ անգղիացիք Հապէսաստանէն
չուտով դառնալու միտք չունին. եւ
ինչպէս որ Վեհիկա, Հեղիատտան,
Վիլիկէի ուրիշ կողմերը, եւ այլն, մէկ
մ'ուրերնուն տեղ ընելէ ետեւ՝ ալ
չեն, խիստ հաւանական է որ Վար-
միլը ծովուն ափիկեան եղբրէն ալ
չեն:

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Երբեկուն Վուրէի տ' (Ուրա-
նին մէջ հետեւեալ կը կարդանք.
«Վեհութեան խորհրդին (Շու-
րայի Տէվլէթ) կանոնադրութեանը մեծ
փոփոխութիւն, եւ կըսուի թէ
յիշեալ կանոնադրութիւնը քանի մը
օրէն պիտի հրատարակուի:

Այս սպառնալիցայի մեծ կարեւորութիւն չենք ընծայել, քանզի այս ալ նորօրինակ քաղաքութիւն մ'է։ Բայց կը հարցնենք մեք ալ մեր Մեծ պաշտօնակցին թէ ի՞նչպէս կը համարձակուինք ալ ըսելու թէ Բ․ Դուռը սխալած էր ասկէ առաջ եկեղեցական բարձրատարման չունեցող մարդոց պատրիարքութիւն տալով։ Մեք երբեք չենք կրնար համարձակիլ տէրութիւնը սըլխալած էր ըսելու, բայց կ'ըսուի որ իշխաւորութիւնը հաստատուած համար Բ․ Դուռը սխալած էր ըսելու համարձակութիւնն ալ միայն Մէծմոսանուննի։ Կ'ըսուի որ այս ալ տարօրինակ քաղաքութիւն մ'է։ Միայն թէ չմեղել որ դարձեալ հակասութեան մէջ կ'ըլլայ, քանզի ի՞թէ Բ․ Դուռը սխալած էր մինչև հիմա եկեղեցական աստիճան չունեցողներու պատրիարքութիւն տալով, ուրեմն կը հաստատուի թէ աչխարհական պատրիարքութիւն կոչուեցուի։ Այդ Բ․ Դուռն երբ նոր օրէնք մը դրաւ որ պատրիարքները միւս միայն եկեղեցական բարձր աստիճան ունեցողներն ըլլան, մէկ խօսքով, Մէծ

մեծան ինչ ապացոյց ունի ի. Գր. րան այսպիսի որոշում մը տուած ըլլալուն. — Անիչ, ըստ որում մեզի բողոքող օրէնք մը ցոյց չտար, այլ իր կարծիքն իրեն օրէնք ընդունել տալ կուզէ Սէնատը և Սէնատը որ և յորդորովն թարմացացոյց մ'ունինք ձեռքերն հաստատելու համար թէ ի. Գր. րան ըստ միտք չունի պատրիարքոյն մը վրայ հոգեւոր պատրիարքութեան աստիճան փնտռելու, ինչպէս որ մեր վերջին տարիներէ Սահմանադրութեան հետ տեսնալ Ս. յօդուածէն ալ կը տեսնուի, որ դեռ անցեալ շարժում եղած է ի. Գր. րանէն:

« Պրինցիպի մասով. Տէրի Սահմանադրութեան միջոցով ընդունելու ընդհանուր միտքի վէ խտրելի մեղքեղեյի միջոցով մեծնորդներին ընտելութիւն վէ գոյութիւն ինքնաշարժութիւն օրարար ահալի միտքունստէ Տէնթիթի Եւրոպայի վա. սրբայի թէնթիթի ահալի տիրոջ:

Եւթի կը հետեւի որ Պատրիարքութիւնն ինչպէս որ էր մինչեւ հիւ մայր դարձեալ նոյն է, այսինքն ազգի իրեն գլուխ մը պիտի ընտրէ և ի. Գր. րան ալ պիտի վաւերացնէ, աւանց պատրիարքոյն վրայ հոգեւոր պատրիարքութեան աստիճան փնտռելու. Քանզի եթէ այսպէս ըլլայ, հարկ կըլլայ մեզ կամ ինչպիսի միտքովն ստեղծելու ի. Գր. րան փոխադրել, կամ ի. Գր. րան Սահմանադրութեան մը հաստատել, որպէս զի Պատրիարք հոգեւորական գերագոյն իշխանութիւնն էր աստիճան ունեցած ըլլայ: Իսկ ինչպէս որ ամեն օրոշումն անձինք կըրնան վիճել, այս երկու եւթագրութիւններն ալ անհար են: Իսկ ի. Գր. րան այսպիսի փոփոխ խնդրոց միջա. միտքութիւնը բողոքովն հաստատանութեան դուրս և խնդրի գէտ է, այն պէս որ կրնանք պնդել թէ այսպիսի րան մը ի. Գր. րան մտքէն իսկ անցած չէ: Եւ հոս հոս կը հասնին Սէնատայի բոլոր փաստերը, որք Գր. րան տեսնու. ետեւ պաշտպանելու համար յերկու. ուստի են քիչ շատ փոփոխութեանք: Ար միայն տեսնել թէ ի շնորհս Գր. րան Տատնեանի ի. Գր. րան օրէնք մը կը դնէ, որպէս զի մինչեւ հիւսիս զրուած օրէնքը ուստի համեմատ ամեն ազգ իր պիտի պատրիարքի կրնայէ և ի. Գր. րան րան ալ կը վաւերացնէ, փոփոխելով. ասանց եկեղեցւոյ և ազգի հաստատութեան փաստաւոր մարդիկ որ և է կերպիւ պատրիարքութեան հասնին: Մինք չենք կարծիք որ ի. Գր. րան այսպիսի օրէնք մը գնելու միտք ունեցած ըլլայ. րայց եթէ Սէնատը դարձեալ իր ըստը պնդէ, այն ալ արտա. կենդան քաջութիւն մ'եղած կըլլայ:

ՄԵԶՈՒՄԻ ԶԱՎԱՍԻՍԻՆ ԶՄԱՌՈՑ՝
ԲԱՅՑ ԿԱՐԵՒՈՐ ԴԱՍ ՄԸ:

(Յարուանութիւն տես Մասի թիւ 840)

Սահմանադրոյն տեսնելով որ համազգի և համարին ժողովրդեան մեջ երկպառակութեան ցեղ ինկրէ և հաւատարմութեան չկարողութեամբ այլ ևս հանգուածել, պառակտողաց մեջ բարակ պատ մը քաշելով քանից իրարմէ գտնեց 1830ին: Եւս է ահա հայ կաթողիկէ ըստած ժողովուրդին քաղաքական դարապիւր:

Այսին յայտնով Օսմանեան պետութեան մեջ լատին ըստած կաթողիկէ հայտանքը ամեն ազգէ ու խառն մանէ, որք ասանձին լատին իշխանութեան մը ներքեւ էին: Թերեւս ըր. նախկին կերպով ի միտ պետք էր դադար, որ կաթողիկէ հաւատարմութեան ալ նոյն լատին իշխանութեան տակը դրուէին: Իսկ ոչ երբեք:

Եւս դրոյն և խնդրի կառավարութեան ունեցած անհամեմատութիւնն արդարեւ մեծամեծ գոյական և խորին երախտապիտութեան արժանի է, որ բա. ցարձակ կամը ընելով հայ կաթողիկէ ժողովուրդը լատին իշխանութեան տակ ընտել չի դրուէ և այս բաժնուած փո. քըր ժողովրդեան տեսնելն մարմնոյ մը

ձեւ տուաւ. « Երբեք քաթողիկէ միջ. թիւ անուանելով, և այսպէս Եւրոպայի բոլոր համարինն չգտնեց, քաթողիկէ բոլոր կրկու համարինն մեջ գիծ մը քաշեց. րայց կաթողիկէ հայուն և կաթողիկէ լատինի մեջ մեծ խրամ մը դրուաւ: Հարանայ ի. Գր. րան, որ կաթողիկէ հայ ազգը լատիկէ մը անուանէ իրեննորէն մեկը ըստ օրինակ յունաց և հայոց պատրիարքներուն: Դրեւի ծան վարդապետ, որ ի Սէնատ վտարած էր յայնժամ, ազգէն ընտրուեցաւ հայկաթողիկէ ժողովրդեան Պատրիարք: Եւս աւել եւրոպայականութիւն ու հասաւ ի մարտադարս:

Դպրեւանքի և անկարծելի պատահաններ խոհական Տէրութեան միտքը դրածը խախտել երբեք չեն կըրնար: Եւս գիտաւ ինչ մեջ ևս խառն. րայոյն Տէրութիւնը տեսնելով որ օտար Տէրութեան անուանեալ պաշտօնէն մը աշխարհական կարողութիւն տալը իւր նախնին դրած սկզբուն գէտ էր մտքաւոր, փանորոյր ըսաւ. « Զու. մայէն եկած պաշտօնական իրեն տեսնու. հաւատոյ հայկաթողիկէ ժողովրդեան կրն. դուրս, րայց անոր աշխարհի հոգե. րու գործ տալ ոչ երբեք: Աստի հիւ. մայէն երկրորդ անգամ ազգային գոր. քը հոգաւարութեան համար ուրիշ պաշտօնաց ընտրել: Եւ ընտրեցաւ Յակոբոս քահանայ ոչ եպիսկոպոս, որ ըստ յունաց և հայոց սովորութեան լատիկէ անուանեց, իշխանութիւնը նոյն երանակաւ գեղցոյց և հրովարտա. ներով հաստատեց անոր իշխանութիւ. նը և յազգէն ընտրութիւնը: Եւս յայ. սում վայրի պատրիարք անուան արդե. ցաւ քահանայն ոչ եպիսկոպոսի. որ. մէ անեկիցապարտ և անխախտ կեր. պով յայտնի կըլլայ, որ ի. Գր. րան մեջ Պատրիարք ձայնը աշխարհական իշխա. նութեան է, և առաքելականին հետ բնաւ ընդդրութիւն չունի:

Եւս կարգաւորութեան չորս սոսկ քահանայը հայկաթողիկէ ժողովրդեան պատրիարքութիւնը ըրին ըստ աշխարհի հոգաւարութեան միայն: Եւս չորսն գտաւ եկաւ մէկ հինգերորդ մը եպիսկո. պոս, որ իւր եպիսկոպոսական պաշտա. ման վրայ աշխարհական պատրիարքութիւնն ալ գեղցաւ. րայց յետոյ պար. տաւորեցաւ յանձնէ ընկնելու վայն: Դնայ եկաւ, և դարձեալ վնդի երկ. րորդ անգամ իւր վրայ բովանդակելու որ և է երանակաւ ձեռնհաս եղաւ: Դնայ Սիւրիկոյ կաթողիկէութիւնը Սահմանադրութեան ըստ. եկաւ, պատ. րիարք ընտրելու իրաւունքը ազգին ձեռ. քէն շնորհեց: Ինչ կերպով. — Ինչ կերպով ալ ըլլայ, բանն այն է որ ա. նով շնորհեց ազգը, և ինքն ինչոյ չե. փոխեցաւ: Մեր պատմական ծառը հոս կը դադարի, քանզի ինչոյ ըստ. ան պարզուեցաւ. նախ որ առաքել. ական պատրիարքութիւնը ի. Գր. րան պատրիարքութեանց հետ նմանութիւն չունի, զի այն բողոքովն հոգեւորական է: Երկրորդ, որ ի. Գր. րան երեք ազ. ցայ պատրիարքութիւնները աշխար. հական իշխանութիւն են Օսմանեան տէրութեանն արուած: Երրորդ, որ ե. րեք ազգաց պատրիարքներուն ընտրու. րը այն ազգերուն իրաւունք եղած է, և արքունի հրովարտանքով հաս. տատաւած:

Հիմա կը մնայ մեզ պարտք մի ալ, որ ժողովրդեան մեջ պարտք մեկ քա. նի շնորհ ձայնից և առաքելութեանց պատասխան տանք:

Եթէ յանկարծ մեկուն մտքէն ան. ցաւ, թէ « այս նորակաւ ժողովրդ. րեան իրաւունքները դեռ ևս ժամա. նակի հնութեան օժանմ ընդունած չեն, անոր համար ալ Յունաց և Հա. յոյ խորանց չափ զօրութիւնն չու. նաւաւ են, ուս օրինաւոր պատասխա. նը կը գտնենք: Իսկ անց և արտօնու. րեանց իւր զօրութիւնը կեցած է նախ ի. Եւս փառաւ պարզեւոր խորք կամըն վրայ, և երկրորդ, արքունի կերպի հա. ւատարմութեան վրայ: Եւս այս գիտ. ւածին մեջ մէկ արի թաղաւոր մը կամը քաւ և նոյն կերպը հաւատարմացոյ. յետոյ այլ երկու վիճաբանութեա. ւորը նախորդին կամըն ու կըլլէր յա. ւերթեցին: Սահմանադրութիւնը ի միտք մն. ձու ըլլայ այս փոքր ժողովուրդը կեր. պարան անոր տալով և ուրիշ ժող. վերջոյ հետ զայն հաւատարմութ. իսկ իւր արքայապետ պաշտպարը նոր կեր. պարանեալ մարմնին փայլ տուին ի. րենց կամընքն ու հրովարտանքով ա. հա իրաւանց օժանմ:

Եւս արքային կամը, ի. Գր. րան կերպը հրովարտանքն ու վաւերականը այս ժողովրդեան ամբողջութիւնն ու վա. տահութիւնն են, և դարձեալ նոյն վաւերական հրովարտանքը երախտա. գէտ հաստատանք իւր իւր թաղա. ւորին հետ գործելու մուրհակ են:

Հարցումն եկաւ թէ « Կարողու. րիւն ունի՞ ազգը կամ ազգէն մէկը ձեռքն ունեցած ազգային իրաւունք. ներն իրայ դնելու կամ օտարի տա. րաւ: — Այլ երբեք, և պատճառն այս է. — Եւս մը արտօնութիւն կամ ասանձ. նաշնորհութիւն արուած ատեն վեհա. փառ տեսնու. հարկաւ կը դնեն ոչ միայն ներկայ գտնու. ժողովուրդը, այլ և աննայ ապագայ սերունդը: Կարձեալ արտօնութիւնն ու ասանձաշնորհութիւնը արուած օրէն սխալ կը դա. նան ի ստացուածք ժողովրդեան. ոչ միայն ներկայ գտնու. ժողովրդեան, այլ և ապագայ սերունդին: Եւս այս երկու սկզբամը ներկայ գտնու. ազ. քը կրնայ գործածել ու վայելել ձեռ. քը ունեցած արտօնութիւնը կամ ըս. տացուածքը, րայց չկրնայ օտարացու. նել կամ օտարի տալ: Իսկ եթէ ազ. քէն մէկը կամ աննայ այս ազգային ըս. տացուածքը օտարի տալ կամ վաճառէ, այն տու. ժողովրդի կամ վաճառք ան. վաւեր ու ապահաւ է, և տու. ժող. մեծ պատասխանատուութիւն ունի: Եւս համար տեսնելով ներկայ հաստատու. րիւնը իւր ստացուածքը մատուած, խառնեցաւ ու խառնեցաւ, և իւր իրա. ւացի դաժգաւոր հասոյց մինչև յարքու. նի դուրս:

Կարձեալ հարցումն եկաւ թէ « Կարող չէ՞ արդեք Տէրութիւնը մե. րի անձանք պատճառ մը համար ազ. քին մէկէն կամ ամեն ազգերէն իսկ ետ առնու. արքունի շնորհաւած արտօնու. րիւնը, քանզի Տէրութեան դիտած զաղտնի պատճառներուն խորամու. խ ըլ. րով մեզմէ շատ վեր բան է: Միայն աս չափը մտածելու կը հասնինք, որ մի. չէ ազգ մը ազգովն դաւ կամ սոսկա. յի մատու. ժողովրդի կամ աննայ նման քը. րեական մեծ յանցանք մը ըրած չըլլայ: Տէրութեան դէմ, Տէրութեան ալ այսպիսի նախատական ապտակ մը չգար. ներ իւր միշտ հաւատարմութ. և հիւ. ժողովրդեան մէկուն, և մէկը իրեն ի. րաւունքներին զրկելով ու մէկը չը. ղրկելով անարդարութեան կասկած եր. րէք չառնու. ր իւր վրայ: — Կարձեալ, արտօնութիւնը ամեն ժողովուրդին. րն այն ատեն միայն պէտք կըլլան վեր. ցուել, երբ՝ տէրութեան դատաստա. նական վարչութիւնը ատուածական կացութեան կըլլայ: Եւս օրինական գրեթէ մեկ-դասուստանք և մէկ ծիշտ հա. ւատարմութեան տակը դէմ ամեն քրիս. անեալ աներկապանեալ ժողովուրդին. րը: Քանզի որ տէրութիւնը գեռ այս. րիւն օրինական գրեթէ մը հրատարակած չըլլալով ժողովուրդներին վերցունէ ինքնին կառավարելու արտօնութիւն. ները և ազգային երեւաւորաց ժողով. ները, տարակոյս չունիմ որ ազգերը նոյն հետոյն խառն ի խառն վեճակի մեջ կը մտնեն:

Հաստատութիւնը տեսնելով իւր իրաւանց և արտօնութեանց յափշտակ. ւելը, կրնայ արդեք լուս կենալ: Եւս այսին հաւանութեան պատրիարք ընտրելու իրաւունքը՝ ազգային մարմ. նոյն հոգին ու կենդանութիւնն է, քանզի անով միայն ազգ. ձեւացած է: Հաստատութեան մը իրաւունքը վեր. ցունել ուրիշ բան ըսել չէ, եթէ ոչ իրեն կենդանութիւնը վերցունել ու մահացունել: Եւս եթէ կայ մէկը որ հոգին իրմէ կողպուուելու ատեն ան. խառն ու անարարեալ կենայ, այս ազ. քին ալ վերահաս մահու մը ատեն լու. ր կենալ կենալ: Այս միայն իրաւունք պահանջել ինքնութիւնն չէ, որպէս աննայ համարեցան, այլ և պարտք իսկ է, քանզի պահանջելու վրայ կեցած է ազգին բարոյական ոյժը: Եւս որ իւր պատուականացոյն ստացուածքէն կողպուուելու ատեն ձայն չհանէ, ա. նոր ապուշ կըլին: Եւս դրուած ին. մեջ լուս կենալ ուրիշ իսկ բան չէ, եթէ ոչ արքայական պարգեւն դէմ ա. պերտաւ ըլլալ, ազգին ինչքը յափշտա. կողին հետ համախառն ու կամակից ըլլալ, ազգին ազատութեան մատից ըլլալ, և ապագայ սերունդը դիմացը ստակալ պատասխանատուութեան տակ ի նաւ: Կանչեց ոմն երրեմն թէ « պտա.

րիարքի ընտրութեան համար ազգին ու նեցած իրաւունքը չնչին և մանաւանդ թէ փառած է ու ինչպէս ի վեր անդր պարզեցի, մեր պատրիարք ընտրելու ի. րաւունքները ծիշտ հաւատար են ուրիշ ազգաց ունեցած իրաւանց: Եւ դարձեալ մերինն համար արուած արքայա. կան հրովարտանքին ալ աննայ որք. ւածին հաւատարար: Ինչէն կըլլայ որ մերինը փառած է ու աննայ փառած չէ, եթէ չնչին և փառած են մեր իրա. ւունքները, չնչին և փառած ըլլաւ էին ուրիշ ազգաց արքայաշնորհ իրաւունք. ներն ալ: Եւ զի այն ազգերը մեծ ու պատուական համարած են իրենց ի. րաւունքները, չէք տարակոյս որ մե. րինն ալ աննային հաւատար մեծ և պատուական համարել է: Իսկ ինչ հարկաւորութիւն կայ երկայն պատճա. րաւանութեանց, Կառաւոր է մի աւ. չափը հասկանալ, թէ փառած բանի յափշտակող չըլլաւ: Իսկ այս այն վեր. տած բանն է, որուն համար երկար ժա. մանակներ ի վեր երկնցին մեքենայե. ցին և խաւարային տքնութիւններէ և տե. այս փառած իրաւունքները յափշ. տակելու ձեռնհաս եղան: Մինչդեռ ամանք փառած ու չնչին կը կոչեն այս ի. րաւունքները, յափշտակող ու չըլլէր փառած կոչողներ, և տար հարկը հա. ղի ու ի զին դրու. այն փառած ստացու. ծոց դիմացը: Եւս սա փառած ատ. նում, թող ունեցած ժողովուրդէն տար հողար հողի զոհ ընելոյն ա. դարակեց յափշտակող: Եւս ահաւոր խօսքը զուրկուեցաւ այն յարկին տակը որոյ ձեղունք սրբութեան մեծութեան ըլլալու էին, և որոյ քարին խառնել կոփուած ըլլալու էին: Եւս այս ու. րեմն բարոյականութեան փոփոխեալ ըլլալը և հոգիւր իւր ոչխարներուն խօսեցաւ: Քառնեց ձայն:

Եւս այս հակազգային վեց հար. իւր տարին ի վեր՝ այս չնչին է, այն ու. նայն է, այս թիւր է, այն անպետ է, այս խոտան է, այն խաթար է ընելով պարզամիտ խնդրեց խառնել, և ազգ. իր փառաց զգեստից մի մի մերկացու. ցին պարկեշտ գողցու. նման, և իրենց գողութիւնները սրբութեան անուամբ ծածկեցին: Այն հարկը տարին ի վեր անցանի և անպատարան մա. ցած ազգը իրենց կրպակ ըրին, մասն. երան՝ մէկ մէկ բան տարին: Եւս քիչ քիչ մեռուցին, և անպատարա դա. կապու. տներու նման ամեն ունեցածէն մերկացուցին, և այսօր մինչեւ յան. քը գրեցնեցան մեռած ազգին գերեզմանի վրայ երկելու: Եւս ամեն երեւանց վրայ արեւոք մութերէն երեք չանցաւ թէ արքայութեան և իրաւանց յոյսը կ'էր: Եւս ժողովրդեան ծոցը: Կարձեալ, եթէ իրենք երբեմն ըրած են ազգը խառն ընելու, չգտնու. րն պի. տի և ապր. որ երբեմն իրենց երբե. մը ունայնացնելու, եւայլ որ երբ. նուն ի լատինութեան երանելու:

Եւս չորս ամիս ի վեր հայ կա. թողիկէ ժողովուրդը տեսնելով իւր ինչ. քը յափշտակուած, և ինքը փառած իւր յատուկ իրաւանց, աղմկեցաւ զգրեցաւ ու խառն ի խառն փնտի. մեջ ինկաւ: Եւս այս որ ամեն մինչև հիւսի կառուած են մատու. ժողովրդե. րին դէմ, ամենք զայրացած յափշտա. կողին դէմ, ամենք խառնի ստուերէն դուրս ելելու համար կը փնտռեն, աննայ. Զու. մայ քահանայէն կը շահատակին, և ամենը մէկէն բարոյական մեծ յուզման և վարանման մեջ կը տարու. րեն: ու. րուն ելքը թէ ուր պիտի յանգի: Եւս տու. ժող. միայն է գիտել:

Եւս այս է տարիներով մանա. ւանգ թէ դարերով յառաջ երկնած և մտարեւած ազգին դէմ դաւաճա. նութեան արգասիքը: Եւս է ահա՞ զե. րեցիկ արտին վրայ սերմնած չար սեր. ման պտուղը: Այս ապագէն բարձր պա. տիւ է հեղինակաց, կամ բարեւոր է ա. սել՝ հեղինակին:

Եւս այս առ ոյժմ առ ի մը ինքնաւորութիւն Սէնատը արժանա. պատիւ լրացոյց, որուն շնորհակալ ենք արքայապետ հաւթ մի մեղք մատուցա. նելուն համար որով զմեզ պարտաւորեց պատմական ստուգութիւններ յարա. լով ընթերցողաց՝ ձեռնարկութիւնը դէմ գնել այն սխալմանը զորս Սէն. մատն քարոզած է ըստ կամաց այլոց և ոչ իւր ներքին համոզման ըստ են. թաղութեան մեր: * * *

